

Robert Litwiński

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-5615-4450>

e-mail: robert.litwinski@mail.umcs.pl

Monika Napora

(Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-0373-2405>

e-mail: monika.napora@mail.umcs.pl

**Życie sportowe w wypowiedziach uczestników konferencji
zorganizowanej przez Państwowy Urząd Wychowania
Fizycznego i Przesposobienia Wojskowego
(17–19 grudnia 1929 r.)**

*The Social Dimension of Sports Depicted in the Statements
of the Participants in the Conference Organized by the State Office of Physical
Education and Military (17–19 December 1929)*

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Robert Litwiński, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland Monika Napora, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin				
SUBMITTED: 2022.12.31	ACCEPTED: 2023.05.06	PUBLISHED ONLINE: 2023.07.20		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

ABSTRACT

The social dimension of sports in the interwar period included both physical education and competitive sport itself – activities which promptly were placed in the center of interest of the Polish Army of the reborn Polish Commonwealth, as they were to serve both improving athleticism and health of the society (both women and men), and at the same time increase the defense potential of the country. This strategy was implemented in multiple countries – such an approach of the heads of the states was characteristic for this period.

It is a fact that Józef Piłsudski's having seized control of the country allowed the military to monopolize the authority over issues concerned with preparing the society for potential war. Moreover, it influenced the dynamization of works in the area. The State Office of Physical Education and Military, created in 1927 to coordinate the common physical education and military preparation, was playing a major role in this aspect. After a dozen of months of functioning, it had been established that the introduced changes needed to be evaluated, which became a major topic at a special conference taking place in the Ministry of Internal Affairs, and The Headquarters of The Polish Riflemen's Association. The conclusions drawn at the conference were to introduce improvements to the current solutions in the areas of physical education, premilitary training and sports.

Key words: sports life, history of sport, physical education, State Office of Physical Education and Military, Second Polish Republic

STRESZCZENIE

Życie sportowe w Polsce międzywojennej obejmowało zarówno wychowanie fizyczne, jak i sport, a zatem aktywności, którymi bardzo szybko zainteresowało się Wojsko Polskie odrodzonej Rzeczypospolitej. Miały one bowiem służyć przede wszystkim podniesieniu sprawności fizycznej i stanu zdrowia społeczeństwa (zarówno kobiet, jak i mężczyzn), a tym samym wpływać na zwiększanie potencjału obronnego kraju. Nie była to jednak praktyka stosowana jedynie w Polsce, bo takie podejście ze strony czynników decyzyjnych było charakterystyczne dla wielu ówczesnych państw na świecie.

Faktem jest, że przejęcie władzy przez Józefa Piłsudskiego umożliwiło wojsku zmonopolizowanie kierownictwa nad kwestiami związanymi z przygotowaniem społeczeństwa na wypadek wojny. Ta pełna kontrola wpłynęła również na zdynamizowanie prac w tym zakresie. Dominującą rolę odgrywał w tym aspekcie Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego, który został utworzony w 1927 r. w celu kierowania powszechnym wychowaniem fizycznym i przeposobieniem wojskowym oraz sportem wojskowym. Po kilkunastu miesiącach funkcjonowania nowego systemu uznano, że należy pochylić się nad wprowadzonymi zmianami. Stały się one przewodnim tematem specjalnej konferencji odbywającej się w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, Sztabie Głównym i Komendzie Głównej Związku Strzeleckiego. Wnioski z niej płynące miały usprawnić istniejące rozwiązania w zakresie wychowania fizycznego, przeposobienia wojskowego i sportu.

Słowa kluczowe: życie sportowe, historia sportu, wychowanie fizyczne, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego, II Rzeczpospolita

Pisząc na temat życia sportowego, wypada wyjaśnić już na wstępie, co będziemy rozumieli przez to wyrażenie. Otóż chcemy je potraktować szeroko, włączając w jego zakres zarówno wychowanie fizyczne, jak i sport,

a zatem aktywności, którymi bardzo szybko zainteresowało się Wojsko Polskie odrodzonej Rzeczypospolitej. Przejawiało się to między innymi w podejmowanych decyzjach¹ oraz licznych publikacjach ukazujących się już w dwudziestolecu międzywojennym². Zwracali uwagę na ten fakt również autorzy zajmujący się w swych badaniach tą problematyką. W tym miejscu wypada wymienić przede wszystkim ustalenia Leonarda Szymańskiego³, Zdzisława Pawluczuka⁴, Andrzeja Górskiego⁵, Jana Kęsika⁶, Piotra Rozwadowskiego⁷, Marka Jabłonowskiego⁸, Janusza Wojtyczy⁹, Aleksego Chmiela¹⁰, a także innych autorów, w tym m.in.: Zofii

¹ Mamy w tym przypadku na myśli chociażby wprowadzane w życie przez kolejnych ministrów spraw wojskowych, dowódców okręgów generalnych, a następnie okręgów korpusu itd. decyzje w zakresie rozwoju wychowania fizycznego i sportu w armii, a także wpływu wojska na przygotowanie fizyczne obywateli.

² Wymienić w tym miejscu należy np. wydawnictwa specjalistyczne (m.in.: *Zabawy i gry ruchowe dla wojska*, Warszawa 1922; J. Jungrow, *Wychowanie fizyczne w wojsku*, Warszawa 1924, passim; J. Narbut, *Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe narodu*, Przemysł 1926; *Referaty wygłoszone na pierwszym plenarnym posiedzeniu Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w dniu 28 marca 1926 roku*, Warszawa 1926, passim; E. Piasecki, *Dzieje wychowania fizycznego*, Lwów 1929, passim; idem, *Wychowanie fizyczne*, Warszawa 1931, passim) czy publikacje ukazujące się na łamach prasy (m.in. „Harcierz”, „Harc mistrz”, „Junak”, „Naród i Wojsko”, „Polska Zbrojna”, „Przegląd Strzelecki”, „Sport Wodny”, „Stadion”, „Strzelec”, „Wiarus”, „Wychowanie Fizyczne”, „Żołnierz Polski” itd.).

³ L. Szymański, *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995, passim.

⁴ Z. Pawluczuk, *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim do 1939 roku*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993, s. 77–88; idem, *Sport w Wojsku Polskim w latach 1918–1989*, Warszawa 1995, passim. Swoje krytyczne uwagi odnośnie do tej monografii wyraziłem już wcześniej, vide: R. Litwiński, *Lublinianka. Klub niezłomny (1921/22–2021)*, Lublin 2022, s. 14.

⁵ A. Górski, *Sport wyczynowy w Wojsku Polskim do 1939 roku*, w: *Z najnowszej*, s. 123–127.

⁶ J. Kęsik, *Wojsko Polskie wobec tężyzny fizycznej społeczeństwa 1918–1939*, Wrocław 1996, passim; idem, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Wrocław 1998, passim.

⁷ P. Rozwadowski, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927–1939*, Warszawa 2000, passim.

⁸ M. Jabłonowski, *Wychowanie fizyczne i Przysposobienie Wojskowe w opiniach Józefa Piłsudskiego 1926–1935 (wybrane zagadnienia)*, „Echa Przeszłości” 2005, 6, s. 107–118.

⁹ J. Wojtycza, *Zarys działalności Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w latach 1927–1939*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Educationem Defensoriam Pertinentia I” 2005, 24, s. 100–111; idem, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego jako element koordynacji systemu bezpieczeństwa II RP w latach 1927–1939*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2012, 2, s. 79–84.

¹⁰ A. Chmiel, *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 1918–1939*, cz. 1–2, Lublin 2017. Tam również szczegółowa literatura przedmiotu.

Cicirko¹¹, Henryka Mierzwińskiego¹², Eligiusza Małolepszego¹³, Jerzego Chełmeckiego¹⁴, Jerzego Gaja¹⁵, Leonarda Nowaka¹⁶, Ireneusza Cioska¹⁷ czy Pawła Borka¹⁸.

Jak słusznie podkreślał J. Kęsik:

Zainteresowanie wojska wychowaniem fizycznym i sportem wynikało z bardzo podobnych przyczyn, jak w przypadku batalii o oświatę czy wychowanie obywatelskie. Co więcej, było ono tego ostatniego logicznym dopełnieniem. Analizy przebiegu ostatnich konfliktów zbrojnych i aktualnej sytuacji w innych armiach eksponowały znaczenie przygotowania psychofizycznego, jako elementu w ogromnej mierze decydującego o wartości bojowej żołnierza. W nowych warunkach tradycyjne formy szkolenia w tym zakresie, oparte na wzorach z poprzedniego stulecia, stawały się mało efektywne. Troska o wychowanie fizyczne czy nawet szerzej o kulturę cielesną społeczeństwa stawała się elementem polityki obronnej¹⁹.

---

¹¹ Z. Cicirko, *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, w: *Dzieje. Wojsko. Edukacja. Księga Jubileuszowa Profesora Henryka Hermanna w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Bednarzak-Libera, J. Gmitruk, Warszawa–Siedlce 2010, s. 511–525; eadem, *Z kart historii piłki nożnej Wojskowego Klubu Sportowego 22. Pułku Piechoty w latach 1922–1939*, „Szkice Podlaskie” 2003, 11, s. 77–85.

¹² H. Mierzwiński, *Kultura fizyczna w Garnizonie Biła Podlaska (1918–1939)*, w: *Dzieje*, s. 527–540.

¹³ Vide m.in.: E. Małolepszy, *Działalność Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Wieluniu w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i popularyzacji kultury fizycznej na wsi*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2001, 4, s. 31–39; idem, *Działalność Powiatowych i Gminnych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Polsce w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu na wsi (zarys problematyki)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie” 2004, 89, s. 211–220.

¹⁴ J. Chełmecki, *Próba zmonopolizowania wychowania fizycznego i sportu w Polsce przez wojsko w latach 1922–1925*, w: *Z najnowszej*, s. 35–44.

¹⁵ J. Gaj, *Instrumentalizacja kultury fizycznej w Polsce po 1926 roku*, w: *Z najnowszej*, s. 45–55.

¹⁶ L. Nowak, *Wychowanie fizyczne a przystosowanie wojskowe w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Z najnowszej*, s. 67–76.

¹⁷ I. Ciosek, *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego jako jeden z elementów składających się na przystosowanie obronne społeczeństwa polskiego w latach 1927–1939*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, 15, s. 63–75.

¹⁸ P. Borek, *Kultura fizyczna w garnizonie Siedlce w latach 1922–1939*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2018, 16, 1, s. 113–131.

¹⁹ J. Kęsik, *Naród*, s. 155.

Odpowiednie przygotowanie w tym zakresie było tym istotniejsze, że, jak zauważa autor, sytuacja w Polsce odrodzonej pod względem sprawności ruchowej prezentowała się wyjątkowo niekorzystnie na tle innych państw²⁰.

Z kolei A. Górski podkreślał, że sport wojskowy w II Rzeczypospolitej miał dwojaką formę. Pierwszą z nich był sport służący bezpośrednio potrzebom armii i adresowany do wszystkich żołnierzy w ramach obowiązującego szkolenia. Jego celem było podniesienie sprawności fizycznej i stanu zdrowia obywateli. *Nota bene* za tym przejawem sportowania²¹ opowiadał się także Józef Piłsudski, dając temu wyraz chociażby na jednym z posiedzeń Rady Naukowej Wychowania Fizycznego, sceptycznie patrząc natomiast na drugie oblicze sportowej aktywności wojska, a mianowicie na sport wyczynowy²². Ta druga forma, skierowana do żołnierzy doskonalących swe sprawności w kołach i klubach sportowych, miała charakter reprezentacyjny i propagandowy²³.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że terminy: „wychowanie fizyczne” i „sport” nie były synonimiczne, ale nierzadko traktowano je jako równorzędne. Wyjaśniając różnice pomiędzy nimi, dr Eugeniusz Piasecki określał WF „jako zespół zabiegów przeważnie fizycznych, którymi staramy się rozwinąć, dla dobra samegoż wychowanka i społeczeństwa, przyrodzone jego zdolności i zawiązki tak cielesne, jak duchowe”. Celami WF-u były: zdrowie, sprawność, dzielność i piękność²⁴. Natomiast na temat sportu pisał:

Najwięcej pomieszania pojęć zdarza się dziś [...] pomiędzy wychowaniem fizycznym a sportem. Punkty styczne stanowią tu pewne postacie sportu, którymi posługujemy się w wychowaniu, jako sportami wychowawczymi. Gdy jednak używa się słowa «sport» bez przymiotnika, dotyczy to najczęściej sportu zawodniczego czyli widowiskowego. Ten różni się od naszej dziedziny zasadniczo. Najpierw, celem jego jest jedynie sprawność; zdrowie, dzielność czy piękność schodzą na plan dalszy (jeśli nie ostatni). Ale i sprawność jest tu inaczej pojęta: za cenę ścieśnienia zadań do jednostronnej specjalizacji, dąży się do najwyższych wyników (rekordów, mistrzostw). Zależnie od rodzaju obranej specjalności i środki bywają tu nieraz niemniej zacieśnione, jak cele (więc np. szermierz lub zapaśnik, zaniedbują z reguły

²⁰ Szerzej na ten temat vide: *ibidem*, s. 156–168.

²¹ Pod terminem „sportować” rozumiano powszechne uprawianie sportu.

²² *Przemówienia na czwartym posiedzeniu Rady Naukowej Wychowania Fizycznego (22 maja 1932 r.)*, w: J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 9, Warszawa 1937, s. 325–329.

²³ A. Górski, *op. cit.*, s. 123.

²⁴ Szerzej na ten temat vide: E. Piasecki, *Wychowanie*, s. 5–10.

ćwiczenia na wolnym powietrzu). Dalej, sport zawodniczy nie dba o ogół, wybierając tylko jednostki, nadające się na rekordmenów, czy mistrzów. Przeciwnie, wychowanie fizyczne obejmuje całość dziatwy i młodzieży²⁵.

Niemniej stosunkowo częste były przypadki zdumiewającej wszechstronności wśród sportowców, a przykładem był choćby wybitny reprezentant kraju i olimpijczyk por. Wacław Kuchar, uprawiający hokej na lodzie, łyżwiarstwo figurowe i szybkie, pływanie, lekką atletykę (biegi krótko- i średniodystansowe, skok wzwyż, trójskok, dziesięciobój), łucznictwo, saneczkarstwo, tenis, kolarstwo oraz piłkę nożną²⁶.

Zgodzić się należy z J. Kęsikiem, że majowy zamach stanu Piłsudskiego umożliwił armii przejęcie kierownictwa nad całością spraw związanych z przygotowaniem społeczeństwa na wypadek wojny. Faktem jest również to, że ta kontrola wpłynęła na zdynamizowanie prac w tym zakresie. Wcześniejsza bowiem aktywność resortu spraw wojskowych była niejednokrotnie krępowana przez władze oświatowe (bardzo wyczulone na przypadki ingerencji w rozwój młodzieży) czy przez stowarzyszenia PW. Po przewrocie, w sytuacji, gdy poszczególne gabinety realizowały wytyczne J. Piłsudskiego, problemy takie zanikały²⁷.

Nie wdając się w szczegółowe rozważania w tym zakresie, które były już w literaturze przedmiotu sygnalizowane, wypada zaznaczyć, że to właśnie z inicjatywy Marszałka na mocy rozporządzenia z 28 stycznia 1927 r. utworzono Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Radę Naukową Wychowania Fizycznego, a także struktury lokalne WF i PW (komitety wojewódzkie, powiatowe i miejskie komitety). Pamiętać jednak należy, że granice ówczesnych okręgów wojskowych nie pokrywały się z podziałem administracyjnym kraju, a to

---

²⁵ E. Piasecki, *Wychowanie*, s. 10–11. Cf. m.in.: *Regulamin wychowania fizycznego*, Warszawa 1922; W. Osmólski, *Stosunek sportu do wychowania fizycznego*, w: *Referaty wygłoszone na pierwszym plenarnym posiedzeniu Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w dniu 28 marca 1926 roku*, Warszawa 1926, s. 41–46; A. Pawełek, *Narodowe i społeczne zadania wychowania fizycznego*, Poznań 1928, *passim*; *Wychowanie fizyczne i sport na Powszechnej Wystawie Krajowej – Poznań 1929 r.*, Poznań [1929], *passim*; W. Junosza-Dąbrowski, *Podstawy ideowe kultury fizycznej*, Warszawa 1935, *passim*; W. Lipoński, *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa 2012, s. 542–545.

²⁶ Szerzej na jego temat *vide m.in.*: J. Bryl, *Wacław Kuchar*, Warszawa 1982. W kontekście uprawiania przez sportowców wielu dyscyplin warto zwrócić uwagę na pracę J. Owsiańskiego, *Sportowa wszechstronność polskich piłkarzy, uczestników rozgrywek ligowych w latach 1927–1939*, „International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal” 2021, 27, 1, s. 97–118.

²⁷ J. Kęsik, *Naród*, s. 73.

wojsko przecież miało zagwarantowaną dominującą pozycję w kierowaniu wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym. Dlatego też początkowo w terenie zajmowały się tymi zagadnieniami referaty PW funkcjonujące przy poszczególnych dowództwach okręgów korpusów, a dopiero od marca 1928 r. zadania te przejęły okręgowe urzędy WF i PW. PUWFiPW był więc nową instytucją powołaną w celu kierowania powszechnym wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym, a *de facto* również sportem wojskowym, podporządkowaną ministrowi spraw wojskowych. W zakresie swoich prerogatyw urząd koordynował działalność urzędów i organizacji społecznych, współpracując między innymi z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych oraz Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego²⁸.

Uzasadniając tę dominującą pozycję armii na pierwszym posiedzeniu Rady Naukowej Wychowania Fizycznego 15 lutego 1927 r., J. Piłsudski stwierdził m.in.:

Jeżeli postawiliśmy na czele ministerstwo spraw wojskowych, to nie dla innej, jak dla tej przyczyny, że nie ma szerszej pracy wychowania fizycznego, jak w wojsku, które uczy pomiędzy innymi opanowania organizmu, by służył on pracy fizycznej poszczególnego żołnierza. Jest to bodaj najszersza i najdalej posunięta praca nad wychowaniem

---

²⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego, oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, „Monitor Polski” 1927, nr 26, poz. 59; Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 14 listopada 1929 r. co do wykonania § 9 i 13 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego, oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego („Monitor Polski” nr 26/27, poz. 59), „Monitor Polski” 1929, nr 281, poz. 651; Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 4 sierpnia 1930 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Ministra Spraw Wojskowych z dnia 21 marca 1927 r. co do wykonania par. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. o utworzeniu Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, Rady Naukowej wychowania Fizycznego oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, „Monitor Polski” 1930, nr 254, poz. 345. Stanowisko dyrektora PUWFiPW piastowali kolejno: ppłk dypl. Juliusz August Ulrych (1927–1929), płk dypl. Władysław Kiliński (1929–1938) i gen. bryg. Kazimierz Sawicki (1938–1939). Szerzej na temat działalności PUWFiPW vide m.in.: P. Rozwadowski, *op. cit.*, *passim*; J. Kęsik, *Naród*, s. 74–101; A. Chmiel, *op. cit.*, s. 139–145, 280–297; K. Pindel, *Obrona terytorialna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995, s. 69–83; J. Wojtycza, *Zarys*, s. 100–111; idem, *Państwowość*, s. 79–84.

fizycznym człowieka. [...]. Dlatego też wojsko, które najsilniej to czyni, już przez samo swoje zadanie, które przerabia człowieka niezręcznego na zręcznego, na człowieka używającego swego organizmu dla takich czy innych celów, jest najważniejszym terenem wychowania fizycznego w Polsce jak i na całym świecie²⁹.

I trudno było się z tymi słowami nie zgodzić. Odrodzone WP inicjowało aktywność fizyczną w wielu garnizonach kraju, bo sport w armii odgrywał ogromną rolę i nie była to jedynie polska specyfika. Było to zjawisko charakterystyczne dla ówczesnej Europy. A skoro nadawano mu duże znaczenie w systemach demokratycznych, to tym bardziej doceniano jego wagę w ustrojach totalitarnych czy autorytarnych, a przecież drogą tych ostatnich Polska zaczynała podążać po przewrocie majowym³⁰. Słusznie więc zaznaczył Waldemar Paruch, że w obliczu spodziewanego w przyszłości konfliktu zbrojnego powinnością władz państwowych było wykształcenie w społeczeństwie zarówno odpowiedniej postawy obywatelskiej, dyscypliny oraz sprawności fizycznej, jak i umiejętności intelektualnych adekwatnych do nowoczesnego pola walki. Dlatego też piłsudczykowska koncepcja wychowania na rzecz obronności polegała na kompleksowym oddziaływaniu na społeczeństwo w sferze wojskowej i cywilnej³¹.

Kilkunastomiesięczne doświadczenia, wynikające z funkcjonowania nowego organu, skłaniały do pewnych refleksji odnośnie do wielu kwestii związanych z wprowadzonymi zmianami. Nie dotyczyło to przy tym jedynie struktury organizacji, ale przede wszystkim dotychczasowego dorobku, w tym niedomagań w przygotowaniu obywateli, zarówno mężczyzn, jak i kobiet, pod względem wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Dostrzegano mankamenty we współpracy pomiędzy władzami wojskowymi a administracyjnymi. Brakowało odpowiedniej kadry instruktorskiej oraz obiektów sportowych. Wielce problematyczne

---

²⁹ Marszałek Piłsudski o kulturze fizycznej narodu. Inauguracyjna mowa Komendanta, „Głos Prawdy” 1927, 46, s. 1.

³⁰ Na ten temat m.in. vide: S. Bielański, *Sport w historii Włoch okresu faszystowskiego, w: Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, red. T. Gąsowski, S. Bielański, Kraków 2009, s. 87–100; P. Podemski, *Giovinezza. Młodość i młodość w faszystowskich Włoszech*, Warszawa 2010, passim; W. Śmieja, *Od ideologii ciała do cielesności zideologizowanej. Sport i literatura w latach 1918–1939 (wybrane przykłady)*, „Teksty Drugie” 2011, 4, s. 28–48; S. Dmowski, *Futbol jako instytucja społeczno-polityczna w wybranych niedemokratycznych reżimach politycznych w Europie. Analiza porównawcza*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Sociologica” 2018, 65, s. 41–57; W. Lipoński, *op. cit.*, s. 517–528, 545–557; G. Walters, *Igrzyska w Berlinie. Jak Hitler ukradł olimpijski sen*, tłum. N. Radomski, Poznań 2008, passim.

³¹ W. Paruch, *Mysł polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*, Lublin 2005, s. 727–728.

było także słabe zaangażowanie samych uczestników ćwiczeń. To między innymi z takich względów PUWFiPW zdecydował się na zorganizowanie specjalnej konferencji, którą przygotował we współpracy z Samodzielnym Wydziałem Wojskowym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³² oraz z Komendą Główną Związku Strzeleckiego³³. Do głównych celów sympozjum zaliczono: 1) zapoznanie zebranych z planami PUWFiPW, 2) przybliżenie zasad i metod działalności wszystkich organów WF i PW, 3) wypracowanie wytycznych dotyczących współpracy ze społeczeństwem³⁴.

W kilku posiedzeniach, odbywających się od 17 do 19 grudnia 1929 r. w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, Sztabie Głównym i Komendzie Głównej Związku Strzeleckiego, udział wzięli przedstawiciele PUWFiPW z dyrektorem ppłk. dypl. Władysławem Kilińskim na czele, a także reprezentanci: okręgowych urzędów WF i PW, wojewódzkich komitetów WF i PW, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Związku Strzeleckiego, Federacji Młodzieży Wiejskiej oraz Korpusu Ochrony Pogranicza. Ogółem w obradach uczestniczyło 69 osób (w tym dwie kobiety: Wanda Prażmowska – Kierownik Referatu WF Kobiet oraz Maria Wittek – Kierownik Referatu PW Kobiet)³⁵.

Rozpoczynając naradę, Dyrektor PUWFiPW ppłk dypl. W. Kiliński zaznaczył, że:

[...] wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe młodzieży ma nie tylko cechy wyprowadzone z potrzeby obrony państwa, ale [jest] podyktowane siłą wewnętrzną, duchową narodu. Tkwi więc w tej pracy pierwiastek państwowotwórczy i dążność do powszechnego wychowania obywatelskiego. Wychowanie takie – to problem państwowy, oparty na ideologii Marszałka Piłsudskiego, który dla rozwiązania tego problemu postawił kategorię postulat: znajomość psychiki młodzieży³⁶.

---

³² Samodzielny Wydział Wojskowy MSW zajmował się m.in. sprawami: poboru wojskowego, mobilizacji, demobilizacji, osobistych i rzeczowych świadczeń wojennych, zaopatrzenia wojskowych, przysposobienia wojskowego. Vide: *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie uzupełnienia statutu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, „Monitor Polski” 1927, nr 31, poz. 69.

³³ Związek Strzelecki z punktu widzenia władz państwowych był ważnym stowarzyszeniem zaangażowanym w sprawy wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

³⁴ Wojskowe Biuro Historyczne Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie [dalej: WBH CAW], Oddział I Sztabu Generalnego [dalej: OI SG], sygn. I. 303.3.449, k. 107–109.

³⁵ *Ibidem*, k. 109–112.

³⁶ *Ibidem*, k. 113.

Podkreślił również, że wcześniej wiele stowarzyszeń traktowało zarówno WF, jak i PW przede wszystkim jako pewnego rodzaju dodatek do własnej działalności, uznając jednocześnie sam PUWFiPW za „bogatego wujaszka”, wykładającego potrzebne środki³⁷. Z pewnością było to słuszne spostrzeżenie, albowiem do momentu utworzenia PUWFiPW władze państwowe, realizując obowiązujące programy, raczej ograniczały się do wspierania działalności poszczególnych stowarzyszeń. Z chwilą przejścia kierownictwa przez urząd zdecydowały się wyasygnować na te cele zdecydowanie większe środki, bo na sposób ich wydatkowania miały już znaczny wpływ.

Podczas konferencji zebrani wysłuchali jedenastu referatów poruszających problematykę wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Na przykład Szef Wydziału Społecznego PUWFiPW mjr dypl. Ignacy Wądołkowski scharakteryzował wytyczne odnośnie do współpracy pomiędzy społeczeństwem a stowarzyszeniami. Przede wszystkim opowiedział się za prowadzeniem prac bez wydawania stosownych ustaw, aby pozostawić sobie większą swobodę poczynić i uniknąć prób rozliczania, między innymi przez opozycję, z niezrealizowanych zadań. Ponadto jego zdaniem stosowanie „metod ochotniczych” pozwalało na unikanie zaciągania nadmiernych zobowiązań finansowych, co przy problemach skarbu było sprawą niezmiernie istotną. W trakcie swojego wystąpienia zaznaczył również, że między innymi z powyższych względów, a także z powodu dużego zróżnicowania polskiej sceny politycznej, nie można było rozwiązać interesującej go kwestii zgodnie z modelem włoskim, w którym funkcjonowały organizacje dostosowywane do wieku kandydatów (Balilla, Awangardziści, milicja³⁸). Wyraźna była więc różnica pomiędzy systemem politycznym w Polsce a totalitarnymi Włochami. W dalszej części swojego wystąpienia Wądołkowski opowiedział się przeciwko rozdzielaniu zagadnień WF i PW, albowiem jak słusznie

³⁷ *Ibidem*, k. 113–114.

³⁸ Balilla (dla chłopców w wieku 8–14 lat) i Awangardziści (*Avanguardisti* – dla chłopców w wieku 14–18 lat) wchodziły w skład faszystowskiej organizacji młodzieżowej Opera Nazionale Balilla. Jak zaznacza P. Podemski, utworzenie ONB w 1926 r. było „symbolicznym znakiem pchnięcia faszystowskiej polityki wobec młodzieży na zupełnie nowe tory: totalitaryzmu, imperializmu, militaryzmu, ludowości, kultu fizyczności, a nie umysłowości, a z czasem też i – rasizmu. Od tej pory o losach włoskiej młodzieży nie będą już decydować profesorowie pedagogiki, jak Gentile czy Lombardo Radice, lecz wojskowi z zawodu, z ducha i przekonania – Achille Starace i Renato Ricci”. Vide: P. Podemski, *op. cit.*, s. 244. Po ukończeniu 18 lat chłopcy służyli w Faszystowskich Awangardach Młodzieżowych (*Avanguardie Giovanili Fasciste*), a starsi w Ochotniczej Milicji Bezpieczeństwa Narodowego (*Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale*). Szerzej na ten temat vide: *ibidem*, s. 242–281.

zaznaczył, kwestie te ściśle „zachodziły na siebie”. Najlepszy tego przykład zawarł w pytaniu: czy Marsz Szlakiem Kadrowki to wychowanie fizyczne czy przysposobienie wojskowe?³⁹

Oczywiście były pomiędzy tymi sferami aktywności znaczące różnice:

PW cechuje praca połączona koniecznie z karabinem i jest zagadnieniem służby dobrowolnej, choć uciążliwej dla zwiększenia obronności państwa. WF cechuje praca bez karabinu ze sprzętem sportowym i jest zagadnieniem działalności również dobrowolnej, mającej na celu, poza przyjemnością, usprawnienie jednostki i społeczeństwa, jego wydajności i zdrowotności co pośrednio wpływa korzystnie również na poszczególne dziedziny życia państwa⁴⁰.

Jego zdaniem w przypadku WF-u można było cały ciężar pracy przenieść na społeczeństwo, a dokładniej na stowarzyszenia, w tym kluby sportowe. Koordynacja i kierownictwo działań należałyby do władz państwowych. Inaczej przedstawiała się natomiast kwestia PW, które powinno być w całości kontrolowane przez państwo i prowadzone przez jedną organizację. W grę wchodziły bowiem zagadnienia związane z obronnością. Wszelkie poczynania (przygotowanie przedpoborowych do służby obywatelskiej i wojskowej poprzez WF, utrzymanie sprawności fizycznej rezerwistów WP) miały służyć interesom państwa. Wądołkowski podkreślał również, że rezerwiści powinni należeć do wielodyscyplinowych klubów sportowych i stowarzyszeń, aby mogli rozwijać swą sprawność fizyczną. Co ciekawe, odnosząc się do tego wystąpienia, ppłk dypl. W. Kiliński opowiedział się jednak za rozdzieleniem stowarzyszeń WF i PW i wyraźnym ich sprofilowaniem. Wyeksponował również konieczność aktywniejszego udziału szkół w całej akcji oraz większego udziału młodzieży w wieku powyżej 16 lat w pracach poszczególnych organizacji. Intensywniejszego wsparcia jego zdaniem potrzebował także Związek Strzelecki, który winien zdecydowanie zaktywizować swe prace⁴¹.

Kolejny referent – Szef Wydziału Wyszkozenia PUWFiPW mjr Władysław Ziętkiewicz – skoncentrował się na zasadach prowadzenia prac w zakresie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, zwracając szczególną uwagę na metody wyszkolenia. Zauważył też, że urząd koncentruje się na przysposobieniu przedpoborowych do służby

³⁹ Szerzej na temat tego wydarzenia m.in. vide: A. Malicka, *Marsze Szlakiem Kadrowki (1924–1939). Między polityką historyczną a ideą wychowania obywatelskiego*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, 7, s. 153–168.

⁴⁰ WBH CAW, OI SG, sygn. I. 303.3.449, k. 123.

⁴¹ *Ibidem*, k. 114–129.

w wojsku, utrzymuje w sprawności rezerwistów i wpływa na podniesienie sprawności fizycznej społeczeństwa:

W sporcie również wychowujemy społecznie, przyzwyczajając do podporządkowania się dobrowolnego przepisom gry; swoich własnych interesów, interesowi ogólnemu; w grach zespołowych uczymy [...] obok szlachetnego współzawodnictwa, współdziałania. Wpajamy pojęcie zgodnego wysiłku, konieczność współpracy i dyscypliny społecznej dla dokonania rzeczy wielkich⁴².

Co ciekawe, w swych rozważaniach odwołał się do przykładu Wielkiej Brytanii:

Nie lubimy Anglików, bo i oni nas nie lubią, bo właściwie nie ma za co, ale ich podziwiać musimy. Rządzą przeszło ćwierć kuli ziemskiej, nie dla samej rządy panowania – zdaje mi się. Ale wypłynęło to przypadkowo z gry fair, z ich usportowienia, z ich chęci walki, ryzyka i przygody. Interes był dla nich sportem, ziemia i morze boiskiem piłki nożnej. Ugruntowali swoje mocarstwo na zasadach sportu, którego właściwy sens tkwi zawsze w dżentelmenie, w człowieku przyzwoitym⁴³.

Dlatego też w ujęciu referenta sport miał służyć wyrobieniu człowieka

[...] pełnego sił i energii ciała i ducha; zdolnego do harmonijnej współpracy i szlachetnością intencji nacechowanej twórczości, jako wyniku jego istoty charakteru, nawyku; gotowego każdej chwili na złożenie w ofierze swej osobistej korzyści na rzecz społeczeństwa, narodu, ludzkości; władnego środkami walki; przygotowanego i chętnego każdej chwili do odparcia najeźdźcy, obrony własnych rubieży⁴⁴.

Ale tenże sport, z punktu widzenia władz wojskowych, wymagał szybkiej i zdecydowanej naprawy, bo zdaniem referenta zmierzał w niebezpiecznym kierunku, gdyż działalność większości klubów i stowarzyszeń sportowych była wręcz szkodliwa. Nie szkolono najmłodszych, lecz koncentrowano się na najlepszych zawodnikach, którzy mogli zagwarantować spektakularne sukcesy. Tylko nieliczne kluby funkcjonowały zgodnie z interesami wojska i państwa. Apelując do zgromadzonych o intensyfikację prac nad rozwojem WF-u, stwierdził m.in.:

⁴² *Ibidem*, k. 132.

⁴³ *Ibidem*, k. 133.

⁴⁴ *Ibidem*.

Uświadomcie nasze starsze społeczeństwo, że jego ironia, lekceważenie ruchu sportowego wypływa z jego nieświadomości, że są śmieszni ze swoją głośną krytyką, że to co się dziś dzieje w sporcie polskim jest skutkiem ich obojętności dla tych spraw. [Należy] przekonać ich, że sport jest konsekwencją instynktu tkwiącego w człowieku, że oni wychowawcy młodzieży są powołani nie do tego, aby ten instynkt tłumić, bo i tak nie dadzą rady, życie przejdzie po nich, ale aby ten instynkt puścić korytem na pożytek lepszej sprawie⁴⁵.

Jako przykład pielęgnowania aktywności sportowej wskazał premiera Kazimierza Świtalskiego grającego codziennie w tenisa lub ping-ponga⁴⁶.

W dalszej kolejności swoje poglądy zaprezentowali: 1) Szef Wydziału Zaopatrzenia PUWFiPW kpt. inż. Leon Puławski, który skoncentrował się na ogólnych zasadach finansowania prac WF i PW; 2) Kierownik OUWFiPW Dowództwa Okręgu Korpusu VII w Poznaniu mjr Ignacy Bobrowski przybliżający rolę kierowników sekretariatów wojewódzkich i powiatowych komitetów WF i PW; 3) Kierownik Referatu Wyszkolenia PUWFiPW kpt. Kazimierz Wiśniewski prezentujący koncepcje wyszkolenia PW; 4) Kierownik Referatu Stowarzyszeń PW PUWFiPW mjr Paweł Piskozub zajmujący się udziałem przedpoborowych i rezerwistów w PW; 5) Kierownik Referatu Stowarzyszeń WF PUWFiPW kpt. Marian Turowski referujący zamierzenia urzędu wobec stowarzyszeń wychowania fizycznego i klubów sportowych; 6) ponownie mjr W. Ziętkiewicz przypominający zebrany koncepcje prac WF-u w armii; 7) Kierownik Referatu PW Kobiet PUWFiPW Maria Wittek kreśląca zadania i organizację kobiecego PW; 8) Kierownik Referatu Prasy i Propagandy kpt. Czesław Żelazny analizujący rolę prasy, propagandy, świąt i zawodów sportowych; 9) Kierownik Referatu Zaopatrzenia PUWFiPW por. Edward Federowicz przedstawiający propozycje usprawnienia pracy władz i jednostek WF i PW.

Nie wdając się w analizę poszczególnych wystąpień, wypada się jednak skoncentrować na tych najważniejszych dla interesującej nas problematyki. Szczególnie na uwagę zasługuje wystąpienie M. Turowskiego, który już na wstępie zaznaczył, że właściwa praca w zakresie wychowania fizycznego prowadzona jest przede wszystkim w szkolnictwie, wojsku i pokrewnych mu formacjach (Korpus Ochrony Pogranicza, Policja Państwowa⁴⁷, Straż Graniczna oraz niektóre stowarzyszenia PW). Podkreślił, że poza tymi instytucjami pozostają miliony osób, u których rozwojem

⁴⁵ *Ibidem*, k. 136–137.

⁴⁶ *Ibidem*, k. 138.

⁴⁷ Pomiął przy tym Policję Województwa Śląskiego, która była odrębną organizacją bezpieczeństwa publicznego.

wychowania fizycznego można pokierować jedynie za pośrednictwem stowarzyszeń i klubów sportowych. Utrzymywał, że zdaje sobie sprawę, że stowarzyszeń WF-u, w pełnym tego słowa znaczeniu, właściwie było niewiele. Zaliczył do nich, ale z pewnymi zastrzeżeniami: Związek Harcerstwa Polskiego, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Zjednoczenie Młodzieży Polskiej, Federację Związków Młodzieży Wiejskiej, Związek Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska YMCA”, Związek Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych Rzeczypospolitej Polskiej, Polski Związek Sportowy Głuchoniemych oraz Akademicki Związek Sportowy. Niezależnie od wielu zasług poszczególnych organizacji w zakresie krzewienia kultury fizycznej ich dotychczasowa działalność nie odpowiadała jednak koncepcjom propagowanym przez PUWFiPW. Co ciekawe, Turowski nie był nawet w stanie przedstawić dokładnych danych dotyczących liczby zawodników uprawiających poszczególne dyscypliny sportowe. W związku z tym skoncentrował się na przeanalizowaniu najważniejszych problemów życia sportowego. Zwrócił przede wszystkim uwagę na funkcjonowanie klubów, które podzielił na dwie kategorie. Do pierwszej zaliczył te skupiające się przede wszystkim na jednej dyscyplinie, przy marginalizacji innych sekcji, które nierzadko „działały” tylko w oficjalnych sprawozdaniach, nie przejawiając w rzeczywistości żadnej aktywności. Drugą kategorię tworzyły kluby wielosekcyjne. Różnice pomiędzy tymi dwiema grupami okazywały się jednak tylko pozorne. Albowiem również w tej drugiej grupie nie zapewniano wszystkim ćwiczącym równomiernego i wszechstronnego sportowego treningu. Tak naprawdę – zdaniem Turowskiego – niemal cały wysiłek zmierzał w kierunku przygotowania jak najlepszych zawodników, którzy zdobywaliby możliwie największą liczbę wyróżnień:

Reszta ćwiczących członków klubu to jedynie rezerwa, którą interesuje się klub czy sekcja o tyle, o ile zachodzi potrzeba lub okazja wydobycia z masy nowych zawodników. Klub posiada nieliczną, bo zaledwie niewielki procent ogółu członków liczącą „stajnię wyścigową”, wobec której wszelkie inne zadania klubu odsuwane są na dalszy plan. Powyższy stan rzeczy odbija się b[ardzo] niekorzystnie na wartości etycznej zarówno samego sportu, jak sportowców i koliduje z zasadami ściśle pojętego amatorstwa. Na tle tego niezdrowego, jednostronnego dążenia klubów do zdobywania i posiadania jak najlepszych, chociażby nielicznych zawodników dochodzi do wydarzeń rzucających cień na panujące u nas stosunki. Zdarzają się niejednokrotnie wypadki przeciągania wybitnych zawodników z jednego klubu do drugiego. [...] Wielostronnej pracy sportowej, jak już wspominałem, w klubach nie ma⁴⁸.

⁴⁸ WBH CAW, OI SG, sygn. I. 303.3.449, k. 188–189.

Tymczasem z punktu widzenia PUWFiPW kluby powinny przede wszystkim koncentrować się na prowadzeniu WF-u i sportu wśród wszystkich swoich członków, zapewniać im niezbędne warunki (wypożyczenie, infrastrukturę, opiekę lekarską itd.), gwarantować możliwość całorocznej aktywności, prowadzić intensywną działalność propagandową, w tym rozpowszechniać ideę Państwowej Odznaki Sportowej, której zdobycie miało być „przedmiotem ambicji każdego sportowca”. Dopiero „usportowienie wielkich, beczynnych dotychczas rzesz sportowców” mogło stanowić przepustkę dla klubów do rywalizacji międzyklubowej. Za mankament uznawano również rozdrobnienie życia sportowego, w którym dominowały kluby małe, bez odpowiedniego zaplecza kadrowego i infrastrukturalnego. Nie chodziło przy tym o kluby prowincjonalne, ale o te, które funkcjonowały w dużych ośrodkach miejskich i starały się rywalizować z klubami dużymi. Z punktu widzenia referenta te winny zostać zlikwidowane⁴⁹.

Warto też przytoczyć konstatację mjr. W. Ziętkiewicza z kolejnego jego wystąpienia, który, charakteryzując koncepcje prowadzenia wychowania fizycznego w armii, stwierdził:

Wszyscy znamy istotny i smutny stan WF w wojsku. Panowie się WF w wojsku nie interesują, gdyż Wam nie kazano, d[owód]cy także nie, bo mają sto innych kłopotów ważniejszych ich zdaniem na głowie. Wszystko zależy od referenta WF, o ile taki w pułku jest i o ile mu d[owód]ca da możliwość pracy, jednak jest gorzej, jeżeli pułk posiada domorosłego wychowawcę, fanatyka rekordu i taniej sławy sportowej. Jednym słowem WF wymaga wglądu czynników fachowych⁵⁰.

Dlatego też niezbędni byli przede wszystkim kompetentni instruktorzy, a tych niestety było zbyt mało, także w klubach cywilnych. Brakowało również rozwiązań infrastrukturalnych do tego stopnia, że nawet niektóre miasta wojewódzkie i siedziby Dowództwa Okręgu Korpusu (np. Lublin) nie dysponowały pełnowymiarowymi obiektami sportowymi, co niewątpliwie ograniczało możliwości prowadzenia szeroko rozumianego życia sportowego. Wspomnieć również wypada zwrócenie uwagi przez M. Wittek na konieczność systematycznego rozwoju wychowania fizycznego w procesie przysposobienia wojskowego kobiet⁵¹.

Podsumowując, warto zaznaczyć, że wśród wniosków poszczególnych referentów oraz głosów w dyskusji podnoszonych w trakcie obrad pojawiały się postulaty wskazujące na elementy mogące się przyczynić

⁴⁹ *Ibidem*, k. 191–193.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 195.

⁵¹ *Ibidem*, k. 202–203.

do sprawnego rozwoju wychowania fizycznego i sportu. Zmierzały one przede wszystkim w kierunku: 1) konieczności doprecyzowania zasad organizacji obu sfer aktywności, 2) centralizacji prac w skali całego kraju, 3) większego zaangażowania szkół w pracę z młodzieżą, 4) aktywizacji młodzieży w życiu stowarzyszeń i klubów sportowych, 5) zdynamizowania działalności Związku Strzeleckiego oraz zapewnienia tej organizacji odpowiedniego wsparcia ze strony państwa, 6) skuteczniejszego propagowania idei WF-u, 7) stałej pomocy ze strony terenowej administracji państwowej, 8) dofinansowania bezrobotnych zatrudnianych w pracach inwestycyjnych przy budowie obiektów sportowych, 9) zaangażowania Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej w prace WF-u, 10) intensywnego kształcenia kadry instruktorskiej, 11) zapewnienia zaplecza infrastrukturalnego i sprzętowego.

Już po wspomnianej odprawie w lutym 1930 r. II wiceminister spraw wojskowych gen. bryg. Kazimierz Fabrycy zatwierdził instrukcję pt. *Organizacja wychowania fizycznego w wojsku*. Zgodnie z jej zapisami celem wychowania fizycznego w siłach zbrojnych było: 1) rozwijanie i utrzymywanie sprawności fizycznej kadry i szeregowych niezawodowych, 2) podnoszenie wartości bojowej żołnierzy, 3) rozbudzanie zamięłowania do ćwiczeń cielesnych i rozwijanie chęci współzawodnictwa oraz zdolności współdziałania zespołowego, 4) urozmaicenie programu dnia, 5) fachowe przygotowywanie instruktorów⁵².

Wyszkolenie w zakresie interesującej nas problematyki prowadzono zarówno w formie obowiązkowych zajęć WF-u, jak i ćwiczeń nadobowiązkowych. W pierwszym przypadku adresowano je indywidualnie do żołnierzy zawodowych, niezawodowych oraz rezerwistów. Uzależnione były od wieku poszczególnych osób, rodzajów broni i służb oraz traktowane na równi z innymi działaniami wyszkolenia. Obowiązywały każdego żołnierza bez względu na jego przydział. W drugim przypadku były dedykowane ćwiczącym, którzy poszerzali swoje zainteresowania w konkretnych dyscyplinach sportowych. Co ważne, organizowane marsze, narciarstwo oraz jazdę konną (w przypadku oficerów) uznano za wyszkolenie standardowe, niewchodzące w skład programu wychowania fizycznego. Zaliczono natomiast do niego w ramach zajęć obowiązkowych: 1) gry ruchowe, 2) gry sportowe (siatkówkę, palanta, koszykówkę, szczypiorniaka, a w szkołach wojskowych również rugby), 3) pływanie, ratownictwo, a w szkołach ponadto wiosłarstwo, 4) gimnastykę, 5) lekką atletykę (m.in. biegi na 100 i 1000 m, 4 × 100 m, przełajowe na 2000–3000 m, skoki w dal i wzwyż), 6) szermierkę i boks dla kadry zawodowej i szkół podchorążych. Wśród ćwiczeń ponadprogramowych znalazły się:

⁵² *Ibidem*, k. 274.

1) lekkoatletyka (m.in. pozostałe biegi, skok o tyczce, rzut oszczepem i dyskiem, pchnięcie kulą), 2) narciarstwo, ale tylko w jednostkach nieposiadających etatowych oddziałów narciarskich, 3) wioślarstwo, 4) boks, 5) strzelectwo sportowe, 6) gry sportowe (piłka nożna, rugby, piłka wodna, tenis, hokej na lodzie i na trawie), 7) doskonalenie zajęć z programu obowiązkowego. W myśl wytycznych szczególną wagę przywiązywano do zawodów wojskowo-sportowych, które zdaniem decydentów miały rozbudzać ambicję i współzawodnictwo we wszystkich działach wyszkolenia, podnosić stopień sprawności fizycznej oraz spełniać rolę eliminacji do zawodów wyższego szczebla⁵³.

Instrukcja doprecyzowywała również zakresy uprawnień poszczególnych władz wychowania fizycznego w armii, tj. ministra spraw wojskowych, inspektorów generalnych, dowódców (okręgów korpusów, dywizji, pułków itd.) oraz organów WF-u, czyli: PUWFiPW (organ ministra spraw wojskowych), kierownika OUWFiPW (organ dowódcy OK), referenta WF w pułku (organ dowódcy dywizji, pułku itd.), a także lekarza pułkowego, instruktorów i przodowników ćwiczeń cielesnych. W interesujących nas kwestiach szczególna rola przypadała PUWFiPW, do którego kompetencji zaliczono m.in.: 1) uzgadnianie z biurami, departamentami i szefostwami MSWojsk. wszelkich spraw WF-u w armii, 2) ustalanie szczegółowych zasad, instrukcji, programów oraz planów zawodów wojskowo-sportowych, 3) szkolenie instruktorów i prowadzenie ćwiczeń cielesnych w podległym Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie, 4) przygotowywanie wniosków w sprawach personalnych oficerów i podoficerów, 5) kontrolę wychowania fizycznego w wojsku, 6) przygotowywanie planów inwestycyjnych, 7) koordynowanie zakupów sprzętu sportowego⁵⁴.

Wspomniana odprawa i prezentowane na niej stanowiska wpisywały się w koncepcje rozwoju wychowania fizycznego i ideę sportowania w II Rzeczypospolitej. Można ją także traktować jako konsekwencję coraz większego wsparcia ze strony ówczesnych decydentów, w tym Józefa Piłsudskiego, oraz dokonujących się przeobrażeń organizacyjnych. Była ona jednak, podobnie zresztą jak przywołana przez nas instrukcja, dopiero wstępem do usystematyzowanych prac, które, choć rzeczywiście prowadzone, napotykały na swej drodze rozliczne problemy hamujące szybki rozwój życia sportowego. Z pewnością należały do nich kwestie finansowe. Brak odpowiednich środków przekładał się na zbyt małą liczbę instruktorów, niedostateczną opiekę lekarską oraz powolny rozwój sportowej infrastruktury. Ogromne znaczenie miała również mentalność

⁵³ *Ibidem*, k. 276–277.

⁵⁴ *Ibidem*, k. 274–276.

ówczesnego społeczeństwa. Z jednej strony niechęć do zaangażowania się w prace WF-u i unikanie systematycznych ćwiczeń, z drugiej strony stanowisko poszczególnych decydentów. Jak zaznaczył J. Kęsik, jeszcze w drugiej połowie lat trzydziestych niektóre jednostki wojskowe nie posiadały odpowiednich instruktorów WF-u czy też sportowego wyposażenia⁵⁵. Nierzadko rezygnowano z zajęć sportowych, nie doceniając ich znaczenia. Wśród dowódców dawały także o sobie znać względy ambicjonalne. Przeważała tendencja do inwestowania tylko w najlepszych zawodników kosztem masowego usportowienia. Niebezpieczne było, z punktu widzenia armii, zaniedbywanie dyscyplin istotnych dla wojska. A była to kwestia niezmiernie istotna, bo gdy szef Polskiego Komitetu Olimpijskiego płk Kazimierz Glabisz charakteryzował dyscypliny sportowe pod względem przydatności do obrony kraju, to podzielił je na trzy grupy. Do pierwszej, określonej jako dyscypliny użyteczności bezpośredniej, zaliczył: strzelanie, pływanie, szermierkę, motocyklizm, automobilizm, lotnictwo, lekką atletykę, gimnastykę i sporty terenowe. Do drugiej, tj. dyscyplin użyteczności pośredniej, zakwalifikował: boks, narciarstwo, hippikę, zapasy, piłkę nożną, hokej, kolarstwo, wyścigi motocyklowe i samochodowe. Trzecią grupę określił wprost jako grupę sportów bezwartościowych⁵⁶.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Wojskowe Biuro Historyczne Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie:
Oddział I Sztabu Generalnego sygn. I. 303.3.449.

Printed sources (Źródła drukowane)

„Monitor Polski” 1927, nr 26, poz. 59; 1927, nr 31, poz. 69; 1929, nr 281, poz. 651; 1930, nr 254, poz. 345.

Osmólski W., *Stosunek sportu do wychowania fizycznego*, w: *Referaty wygłoszone na pierwszym plenarnym posiedzeniu Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w dniu 28 marca 1926 roku*, Warszawa 1926.

Przemówienia na czwartym posiedzeniu Rady Naukowej Wychowania Fizycznego (22 maja 1932 r.), w: J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 9, Warszawa 1937.

Referaty wygłoszone na pierwszym plenarnym posiedzeniu Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w dniu 28 marca 1926 roku, Warszawa 1926.

Regulamin wychowania fizycznego, Warszawa 1922.

⁵⁵ J. Kęsik, *Naród*, s. 166.

⁵⁶ *Znaczenie sportu dla spraw obrony państwa*, „Wiarus” 1937, 19, s. 463. Cf.: *W zupełnej harmonii ze sportem cywilnym... Rozmowa z płk. dypl. Z. Wendą o pracy Wojskowych Klubów Sportowych*, „Przegląd Sportowy” 1937, 31, s. 5; R. Litwiński, *op. cit.* s. 67–68.

Press (Prasa)

„Głos Prawdy” 1927.

„Przegląd Sportowy” 1937.

„Wiarus” 1937.

Studies (Opracowania)

Bieleński S., *Sport w historii Włoch okresu faszystowskiego*, w: *Sport i polityka w dwudziestowiecznych państwach totalitarnych i autorytarnych*, red. T. Gąsowski, S. Bieleński, Kraków 2009.

Borek P., *Kultura fizyczna w garnizonie Siedlce w latach 1922–1939*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2018, 16, 1.

Bryl J., *Wacław Kuchar*, Warszawa 1982.

Chełmecki J., *Próba zmonopolizowania wychowania fizycznego i sportu w Polsce przez wojsko w latach 1922–1925*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993.

Chmiel A., *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 1918–1939*, cz. 1–2, Lublin 2017.

Cicirko Z., *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, w: *Dzieje. Wojsko. Edukacja. Księga Jubileuszowa Profesora Henryka Hermanna w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Bednarzak-Libera, J. Gmitruk, Warszawa–Siedlce 2010.

Cicirko Z., *Z kart historii piłki nożnej Wojskowego Klubu Sportowego 22. Pułku Piechoty w latach 1922–1939*, „Szkice Podlaskie” 2003, 11.

Ciosek I., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego jako jeden z elementów składających się na przysposobienie obronne społeczeństwa polskiego w latach 1927–1939*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2016, 15.

Dmowski S., *Futbol jako instytucja społeczno-polityczna w wybranych niedemokratycznych reżimach politycznych w Europie. Analiza porównawcza*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Sociologica” 2018, 65.

Gaj J., *Instrumentalizacja kultury fizycznej w Polsce po 1926 roku*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993.

Górski A., *Sport wyczynowy w Wojsku Polskim do 1939 roku*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993.

Jabłonowski M., *Wychowanie fizyczne i Przysposobienie Wojskowe w opiniach Józefa Piłsudskiego 1926–1935 (wybrane zagadnienia)*, „Echa Przeszłości” 2005, 6.

Junosza-Dąbrowski W., *Podstawy ideowe kultury fizycznej*, Warszawa 1935.

Jungraw J., *Wychowanie fizyczne w wojsku*, Warszawa 1924.

Kęsik J., *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Wrocław 1998.

Kęsik J., *Wojsko Polskie wobec tężyzny fizycznej społeczeństwa 1918–1939*, Wrocław 1996.

Lipoński W., *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa 2012.

Litwiński R., *Lublinianka. Klub niezłomny (1921/22–2021)*, Lublin 2022.

Malicka A., *Marsze Szlakiem Kadrówki (1924–1939). Między polityką historyczną a ideą wychowania obywatelskiego*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, 7.

Małolepszy E., *Działalność Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Wieluniu w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i popularyzacji kultury fizycznej na wsi*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie” seria „Kultura Fizyczna 2001, 4.

Małolepszy E., *Działalność Powiatowych i Gminnych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Polsce w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i upowszechniania*

- wychowania fizycznego i sportu na wsi (zarys problematyki), „Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie” 2004, 89.
- Mierzwiński H., *Kultura fizyczna w Garnizonie Biła Podlaska (1918–1939)*, w: *Dzieje Wojsko. Edukacja. Księga Jubileuszowa Profesora Henryka Hermanna w 70. rocznicę urodzin*, red. M. Bednarzak-Libera, J. Gmitruk, Warszawa–Siedlce 2010.
- Narbut J., *Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe narodu*, Przemysł 1926.
- Nowak L., *Wychowanie fizyczne a przysposobienie wojskowe w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce w dwudziestolecie międzywojennym*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993.
- Owsiański J., *Sportowa wszechstronność polskich piłkarzy, uczestników rozgrywek ligowych w latach 1927–1939*, „International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal” 2021, 27, 1.
- Paruch W., *Mysł polityczna obozu pilsudczykowski 1926–1939*, Lublin 2005.
- Pawełek A., *Narodowe i społeczne zadania wychowania fizycznego*, Poznań 1928.
- Pawełek A., *Wychowanie fizyczne i sport na Powszechnej Wystawie Krajowej – Poznań 1929 r.*, Poznań [1929].
- Pawluczuk Z., *Sport w Wojsku Polskim w latach 1918–1989*, Warszawa 1995.
- Pawluczuk Z., *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim do 1939 roku*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, red. L. Szymański, Wrocław 1993.
- Piasecki E., *Dzieje wychowania fizycznego*, Lwów 1929.
- Piasecki E., *Wychowanie fizyczne*, Warszawa 1931.
- Pindel K., *Obrona terytorialna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995.
- Podemski P., *Giovinezza. Młodzież i młodość w faszystowskich Włoszech*, Warszawa 2010.
- Rozwadowski P., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927–1939*, Warszawa 2000.
- Szymański L., *Kultura fizyczna w polityce II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1995.
- Śmieja W., *Od ideologii ciała do cielesności zideologizowanej. Sport i literatura w latach 1918–1939 (wybrane przykłady)*, „Teksty Drugie” 2011, 4.
- Walters G., *Igrzyska w Berlinie. Jak Hitler ukradł olimpijski sen*, tłum. N. Radomski, Poznań 2008.
- Wojtycza J., *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego jako element koordynacji systemu bezpieczeństwa II RP w latach 1927–1939*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2012, 2.
- Wojtycza J., *Zarys działalności Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w latach 1927–1939*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Educationem Defensoriam Pertinentia I” 2005, 24.
- Zabawy i gry ruchowe dla wojska*, Warszawa 1922.

NOTA O AUTORACH

Robert Litwiński (ur. 1971) – historyk, profesor nauk humanistycznych. W kręgu jego zainteresowań naukowych znajdują się: biografistyka, dzieje organizacji bezpieczeństwa publicznego na ziemiach polskich w XX w., polityka wewnętrzna władz państwowych II Rzeczypospolitej oraz historia międzywojennego Lublina. Opublikował m.in. *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne* (Lublin 2007); *Kordian Józef Zamorski, Dzienniki (1930–1938)*, oprac. R. Litwiński, M. Sioma (Warszawa 2011); *Kordian Józef Zamorski „granatowy” generał* (Lublin 2018); *Lublinianka. Klub niezłomny (1921/22–2021)* (Lublin 2022).

Monika Napora – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, adiunkt w Katedrze Metodologii i Badań nad XX–XXI w. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Zainteresowania naukowe: prasoznawstwo, narratywizm, teoria propagandy, polityka historyczna.

ABOUT THE AUTHORS

Robert Litwiński (born 1971) – historian, professor of humanities. His scientific interests include biographies, the history of the organization of public security on Polish soil in the 20th century, the Second Polish Republic's internal policy and the history of interwar Lublin. His publications include the following: *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba I życie prywatne* (Lublin 2007); *Kordian Józef Zamorski, Dzienniki (1930–1938)*, elaborated by R. Litwiński, M. Sioma, (Warsaw 2011); *Kordian Józef Zamorski „granatowy” generał* (Lublin 2018); *Lublinianka. Klub niezłomny (1921/22–2021)* (Lublin 2022).

Monika Napora – PhD in humanities in the field of history, assistant professor at the Department of Methodology and Research on the 20th–21st centuries at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. Research interests: press studies, narrativism, propaganda theory, historical policy.